

Arkeologisk utredning

Värmdö kyrka

Arkeologisk utredning kring Värmdö kyrka, Värmdö socken och kommun,
Uppland.

Rapport 2012:14

Margareta Boije

STOCKHOLMS
LÄNS MUSEUM

Arkeologisk utredning

Värmdö kyrka

Arkeologisk utredning kring Värmdö kyrka, Värmdö socken
och kommun, Uppland.

Rapport 2012:14

Margareta Boije

© Stockholms läns museum
Produktion: Stockholms läns museum
Redaktionell bearbetning: Göran Werthwein
Produktion av planer: Margareta Boije
Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133
Nacka 2012

Innehåll

Sammanfattning	6
Bakgrund	8
Kulturmiljö	8
Syfte	9
Metod	9
Resultat	9
Utvärdering	11
Referenser	11
Administrativa uppgifter	12

Bilagor

Bil 1. Objektsbeskrivning	13
Bil 2. Schakttabell	13

Figurer

Fig 1. Terrängkarta, skala 1:50 000	6
Fig 2. Ortofoto, skala 1:5 000	7
Fig 3. 1600-talskarta	8
Fig 4. Ortofoto, skala 1:2 000	10
Fig 5. Anlagd parkering	11
Fig 6. Objekt 1 samt terrasser	11
Fig 7. Prästgårdstomten	11
Fig 8. Yta norr om kyrkan	11

Fig 1. Terrängkartan med utredningsområdet markerat. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stockholms läns museum genomförde i april 2012 en särskild arkeologisk utredning kring Värmdö kyrka och kyrkogård. Anledningen till utredningen var att församlingen avser att utvidga Värmdö kyrkogård mot öster, vidare att

Fig 2. Ortofoto i färg med utredningsområdet (röd linje), fornlämningar och objekt (fornlämningsnummer, gula linjer och prickar) markerade. Skala 1:5000.

reservera mark för framtida kyrkogård i norr samt utöka ekonomigården mot väster. Uppdragsgivare var Svenska kyrkan, Värmdö församling.

Vid utredningen markerades det äldre läget för Värmdö prästgård (Objekt 1) belägen SÖ om och i direkt anslutning till den medeltida kyrkan med dess nuvarande kyrkogård. Gårdstomten får klassas som *fast fornlämning*. Utredningsområdets (UO) N-NÖ del, läget för den yta som reserverats för den framtida kyrkogården, utgörs av en yta som utifrån topografiska och geologiska förutsättningar bedömdes ha varit lämplig för bosättning under förhistorisk tid. Denna del av utredningsområdet provundersöktes med grävmaskin, men inga lämningar eller fynd av förhistorisk karaktär kunde påvisas.

I FMIS, Riksantikvarieämbetets digitala fornminnesregister, finns sedan tidigare en registrerad torplämning (Värmdö 141:1). Den är belägen i områdets SÖ del och har klassats som *övrig kulturhistorisk lämning*, dvs. en lämning som inte omfattas av något lagskydd.

Bakgrund

Värmdö församling planerar att utöka den befintliga kyrkogården. I närområdet finns sedan tidigare kända fasta fornlämningar. Därför har Länsstyrelsen i Stockholms län beslutat att Stockholms läns museum ska genomföra en särskild arkeologisk utredning av det berörda området (dnr 431-24510-2011).

Utredningen genomfördes den 12 april (fältinventering) respektive den 25 april 2012 (provschaktning). Uppdragsgivare var Svenska kyrkan, Värmdö församling.

Fig 3. Utsnitt från en odaterad 1600-tals karta visande trakten kring Värmdö kyrka och Prästfjärden. Av kartan framgår klart prästgårdens läge omedelbart söder om kyrkan samt på norra sidan av viken (Lantmäterimyndighetens arkiv, Akt 01-väm-20).

Kulturmiljö

Värmdö kyrka ligger på norra stranden av Prästfjärden, på en nivå kring 10 meter över havet. Kyrkan, som var en skeppslagskyrka för Stockholms skärgård, har medeltida belägg och omnämns första gången i skriftliga källor på 1300-talet. Fram till omkring 1870 låg byggnaderna efter den gamla prästgården S och SÖ om den nuvarande bogårdsmuren. Prästen hade redan 1828 flyttat över den numer torrlagda viken till en nybyggd prästgård som idag kallas för "Gamla Prästgården". I den äldre prästgårdens gamla byggnader hölls skola ända fram till rivningen då skolverksamheten flyttades till sitt nuvarande läge några hundra meter österut (Alm, 1935, s. 5-10; Källman, 1991, s. 115-118).

Ett historiskt kartmaterial, som skulle kunna visa bebyggelse och markutnyttjande runt Värmdö kyrka och prästgård, är praktiskt taget obefintligt. I Lantmäterimyndighetens arkiv återfinns dock en 1600-tals karta som pekar ut prästgårdens läge (fig 3). Enligt uppgift ska kartan stamma från åtminstone 1600-talets slut (Brandel, Johansson och Roosval m.fl, 1949, s. 405).

Utredningsområdet ligger på nivåer mellan 5-25 meter över havet och berörs till stora delar av den kyrkliga verksamhetens byggnader samt begravningsplatsen.

I anslutning till områdets Ö del finns en avstyckad fastighet (Värmdö 1:48). Utredningsområdet avgränsas av skogsklädda bergspartier i norr, Värmdövägen i S samt en lokal väg i Ö. Den N, NÖ samt Ö delarna består till största delen av åkermark, till skillnad från övriga delar som främst utgörs av berghäll.

Inom UO ligger en bebyggelse lämning (Värmdö 141:1) som utgörs av husgrunder, källargrund, terrassbildningar samt en 70 m lång terrasserad väg. Efter fältbesiktningen kan läggas till ett grönt kulturarv i form ett flertal olika bärbuskar, fruktträd, syren samt flera prydnadsbuskar. Slutligen finns en uppgift om fynd av föremål gjorda i kyrkan (Värmdö 143:1). Det rör sig om en enligt uppgift: Huv av järn, hästtillbehör(?), med inskription SVGTIM M GNKGSN. (SHM inv.nr 2890) samt "Forntida" dryckeskärl i form av kannan. Brukad vid nattvardsgång men 1829 överlämnad till SHM (inv.nr 530:5).

Fornlämningsbeståndet i närområdet utgörs av ett flertal registrerade fornlämningar vilka till största delen utgörs av gravfält (Värmdö 212:1, 106:1, 102:1, 101:1) samt enstaka gravar (213:1, 106:2, 104:1-3, 103:1).

Syfte

Syftet med utredningen var att fastställa om det fanns dithills oregistrerade fasta fornlämningar som skulle komma att beröras av exploateringsplanerna.

Metod

Inledningsvis genomfördes mycket översiktliga arkiv- och kartstudier vilka koncentrerades till Lantmäteriets digitala kartarkiv, SGU:s geologiska kartblad, fornminnesregistret (FMIS) samt läns museets rapportarkiv och bibliotek.

En fältinventering genomfördes av området i syfte att klargöra om tidigare oregistrerade fornlämningar fanns inom området. Det som påträffades mättes in manuellt och beskrevs i text. En större yta, som utifrån topografiska och geologiska förutsättningar bedömdes som lämpliga för bosättning under förhistorisk tid, provundersöktes med grävmaskin. Sökschakten mättes in med GPS. Provschakten återställdes efter avslutad undersökning.

Resultat

Vid fältinventering konstaterades ett nytt kulturhistoriskt intressant objekt (Objekt 1) i form av den gamla prästgårdstomten. Objektet har bedömts som ålderdomlig med belägg från åtminstone 1600-talet, men möjligen med en betydligt äldre datering. På lämningen finns i den V delen, strax S om bogårdsmuren, en husgrund i form av spismursrest, ca 2 m diameter och 0,2 m h med enstaka tegel synligt

Fig 4. Ortofoto i färg med med nyfunna objekt och grävda schakt markerade. Skala 1:2000.

i ytan. Bärbuskar och andra kulturväxter växer kring lämningen. I Ö delen av området, belägna i S – SV-sluttning finns minst 5 terrasseringar, 4-10 m l, 2-5 m br och 0,1-0,3 m h. Ställvis stensatta kanter mot S.

På den N om kyrkan belägna åkern fanns, på grund av topografiska förutsättningar, risk för att träffa på boplatstrester. Totalt grävdes 11 sökschakt med grävmaskin. Inga förhistoriska lämningar eller fynd påträffades dock inom det schaktade området (fig 4 och bil 2).

Utvärdering

Utredningen utfördes i enlighet med projektplanen, med en viss tidsförskjutning av projektstart på grund av väderomständigheter. Tolkningen av området försvårades avsevärt genom avsaknad av äldre kartmaterial för området kring kyrkans och prästgårdens marker, men med hjälp av Läns museets bibliotek kunde ändå vissa frågetecken redas ut.

Utredningsområdet präglas redan till stora delar av den kyrkliga verksamheten och dess skötsel men församlingen har ytterligare behov av att expandera sin verksamhet ytmässigt. Man har därför planer på att utöka begravningsplatsen i första hand österut. Om man vidhåller dessa planer får det dock konsekvenser för den by-/gårdstomt som utredningen utpekat som fast fornlämning.

Referenser

Alm, H. 1935. *Värmdö Kyrka i ord och bilder.* Skrifter utgivna av Värmdö Skeppslags Fornminnesförening. Norrtelje.

Brandel, S., Johansson, E.O. & Roosval, J. m.fl. 1949. Värmdö kyrka. Kyrkor i Värmdö skeppslag. *Konsthistoriskt Inventarium. Sveriges Kyrkor. Uppland I.* Danderyds, Värmdö och Åkers Skeppslag, sid. 403-487.

Källman, R. 1991. *Skärgårdsbygd. Kulturbistoriska miljöer i Värmdö kommun.* Stockholm.

Fig 5. Vy över den av anlagd parkering förstörda västra delen av prästgårdstomten. Foto M. Boije, bildnr Lp201200116.

Fig 6. Gårdstomten (objekt 1) mot väster. I förgrunden en av terrasserna med kyrkan i bakgrunden. Foto M. Boije, bildnr Lp201200114.

Fig 7. Utsikt mot sydost från spismursröset på prästgårdstomten. Foto M. Boije, bildnr Lp201200115.

Fig 8. Schakt på den för framtida begravingar reserverade ytan norr om kyrkan. Foto M. Boije, bildnr Lp201200113.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens beslut, dnr: 431-24510-2011
Stockholms läns museum, dnr: 2011:141
Landskap: Uppland
Kommun: Värmdö
Socken: Värmdö
Fastighet: Värmdö 2:1
Fornlämning: Värmdö 141:1
Typ av undersökning: Särskild arkeologisk utredning
Orsak till undersökningen: Planerad utvidgning av kyrkogård
Uppdragsgivare: Svenska kyrkan, Värmdö församling
Undersökningsperiod: 12 resp. 25 april 2012
Projektgrupp: Margareta Boije, Tove Stjärna
Arkivmaterial: Förvaras i Stockholms läns museums arkiv
Fynd: Inga fynd påträffades

Bilagor

Bilaga 1. Objektbeskrivningar

Objekt 1. By-/gårdstomt, historisk tid

Inom en 130 x 20-45 m (ÖSÖ-VNV) st yta finns bebyggelserester efter Värmdö gamla prästgård, bestående av 1 husgrund samt minst 5 terrasser. Husgrunden, belägen i områdets V del, mellan en asfalterad parkeringsplats i V och en utfylld svacka i Ö samt strax S om bogårdsmuren, består av spismursrest, ca 2 m diam och 0,2 m h med enstaka tegel synligt i ytan. Bärbuskar och andra kulturväxter växer kring lämningen. Terrasserna, som ligger i S – SV-sluttning i områdets Ö del, är 4-10 m l, 2-5 m br och 0,1-0,3 m h. Ställvis stensatta kanter mot S. Antikvarisk bedömning: *Fast fornlämning*.

Bilaga 2. Schakttabell

Schakt	Schaktfoto	Storlek (m)	Orientering	Djup (m)	Beskrivning
1		8 x 1,5	NNÖ - SSV	0,1 - 0,3	Torv/förna, ca 0,01-0,05, därunder sandig morän.
2		5 x 1,5	N - S	0,2 - 0,4	Torv/förna, ca 0,01-0,05, följt av ett ca 0,25 m tj ploglager, därunder lera. Fyndtomt.
3		6 x 1,5	NNÖ - SSV	0,3 - 0,4	Torv/förna, ca 0,01-0,05, följt av ett ca 0,25 m tj ploglager, därunder lera. Fyndtomt.

4		9 x 1,5	NNÖ - SSV	0,4 - 0,5	Torv/förna, ca 0,01-0,05, följt av ett ca 0,25 m tj ploglager, därunder lera. Fyndtomt.
5		11 x 1,5 - 3	NNÖ - SSV	0,4 - 0,5	Torv/förna, ca 0,01-0,05, följt av ett ca 0,25 m tj ploglager, därunder lera. Fynd av enstaka tegel, glas, rödgods och fajans samt stenkol.
6		16 x 1,5	NV - SÖ	0,4 - 0,6	Torv/förna, ca 0,01-0,05, följt av ett ca 0,25 m tj ploglager, därunder lera. Fynd av enstaka tegel, glas, rödgods och fajans samt stenkol.
7		17 x 1,5	NÖ - SV	0,4	Torv/förna, ca 0,01-0,05, följt av ett ca 0,25 m tj ploglager, därunder lera. Fynd av enstaka tegel, glas, rödgods och fajans samt stenkol.
8		11 x 1,5	NÖ - SV	0,3 - 0,4	Torv/förna, ca 0,01-0,05, följt av ett ca 0,25 m tj ploglager, därunder lera. Fynd av enstaka tegel, glas, rödgods och fajans samt stenkol.
9		16 x 1,5	NÖ - SV	0,3 - 0,4	Torv/förna, ca 0,01-0,05, följt av ett ca 0,25 m tj ploglager, därunder lera. Fynd av enstaka tegel, glas, rödgods och fajans samt stenkol.

10		15 x 1,5 m	N - S	0,35	Torv/förna, ca 0,01-0,05, följt av ett ca 0,25 m tj ploglager, därunder lera. Fynd av enstaka tegel, glas, rödgods och fajans samt stenkol.
11		12 x 1,5 m	N - S	0,35	Torv/förna, ca 0,01-0,05, följt av ett ca 0,25 m tj ploglager, därunder lera. Fynd av enstaka tegel, glas, rödgods och fajans samt stenkol.